

ENTUZJASTA DAWNEJ ARCHITEKTURY, DAWNYCH OBYCZAJÓW, MIŁOŚNIK PRZESZŁOŚCI

TAK NAPISAŁ PROFESOR WIKTOR ZIN
O DOKTORZE JANIE GÓRAKU W RECENZJI
JEGO ROZPRAWY DOKTORSKIEJ¹.

Archiwum UMCS, kontynuując serię publikacji poświęconych faktom z życia naszej Uczelni i ludziom z nią związanym, przywołuje dzisiaj postać doktora Jana Góranka, wykładowcy Instytutu Wychowania Artystycznego.

W czas jubileuszu wracamy pamięcią do zdarzeń, których byliśmy uczestnikami i do osób, z którymi było nam dane zetknąć się osobiście lub jedynie o nich słyszeć. Wspominamy swoich nauczycieli, przyznając bardzo często po latach, że byli dla wielu z nas również przewodnikami po meandrach życia. Czerpaliśmy z ich wiedzy, a obdarzali nas hojnie, rozbudzali nasze zainteresowania i zapal do studiowania, wspierali nasze poczynania naukowe. Ogrzewaliśmy się blaskiem ich intelektu i osobowości. Pamiętamy o tym, jak wiele czynili dla nas i dla prestiżu naszego Uniwersytetu. Z rozrównieniem myślimy często zwłaszcza o tych, których już z nami nie ma.

22 października bieżącego roku minęła ósma rocznica śmierci doktora Jana Góranka, założyciela Muzeum Wsi Lubelskiej i jego pierwszego dyrektora, ale także wykładowcy naszej Uczelni, o czym nie sposób nie wspomnieć w roku jubileuszu 70-lecia. Do zbiorów Archiwum trafiło właśnie 27 prac magisterskich przygotowanych przez studentów ówczesnego Instytutu Wychowania Artystycznego pod troskliwą opieką Pana doktora.

Prace te przekazali pracownicy ► Jan Górank – zdjęcie z dyplomu magisterskiego z 1956 r.

Fot. Archiwum UMCS

Muzeum Wsi Lubelskiej, pamiętając o związku doktora z Uczelnią, Jego zamiłowaniu do nauczania i znakomitym kontakcie ze studentami. Ten wybitny znawca budownictwa drewnianego Lubelszczyzny podjął pracę dydaktyczną po przejściu na emeryturę w 1979 r. Był wykładowcą Instytutu Wychowania Artystycznego do 1983 r. Tak więc mija również 30. rocznica odejścia doktora z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Jan Górak wypromował 82 magistrów. Blisko połowa prac magisterskich dotyczyła kultury ludowej. Te, które powiększyły zbiory Archiwum UMCS, powstały w latach 1979–1984. Był to okres ogromnego zainteresowania twórczością ludową. Stała się ona przedmiotem badań naukowych nad przemianami kulturowymi, zainteresowania Cepelii, Stowarzyszenia Twórców Ludowych, była wspierana przez prasę, radio, domy kultury i muzea. Sztuka ludowa znalazła swoje właściwe miejsce w sensie naukowo-badawczym i handlowym. Te formy wypowiedzi artystycznej cieszyły się uznaniem. Poetyka folkloru budziła swoją oryginalnością duże zainteresowanie także wśród turystów zagranicznych.

Zbiór przekazany do Archiwum poświęcony jest najogólniej kulturze ludowej. W zasadzie wszystkim pracom przyświeca motto, którym opatrzona jest jedna z nich, zaczerpnięte z poematu C. K. Norwida *Promethidion*: „[...] największym prosty lud poeta, / Co nuci z dłońmi ziemią brązowymi [...]”. Ich wysoki poziom merytoryczny świadczy o tym, jak wspaniale doktor Górak przekazywał studentom swoje pasje i zainteresowania naukowe i rozbudzał w nich potrzebę poznawania i zgłębiania wiedzy o materialnych dowodach twórczości ludowej, o śladach kultury narodowej, o nieprzemijających wartościach artystycznych i estetycznych sztuki ludowej. Omawiane prace magisterskie dotyczą architektury sakralnej, kultury i sztuki ludowej, zabytków architektury

świeckiej, a także popularyzowania wiedzy o sztuce. Każda z nich jest zaopatrzona w starannie przygotowaną przez autora bogatą dokumentację fotograficzną.

Opracowania z zakresu architektury sakralnej prezentują jej zabytki drewniane i murowane, które są świadectwem ówczesnej myśli architektonicznej, potrzeb estetycznych i zdolności plastycznych twórców ludowych. Poznajemy historię i osobliwą urodę przydrożnych figurek i kapliczek, nieodłącznego elementu polskiego krajobrazu, zwanego „małą architekturą” zarówno przez etnografów, jak i architektów. Prace te odkrywają przed nami również historię budowli cerkiewnych w południowo-wschodniej Polsce. Analiza problemów dotyczących restauracji zespołu pojezuickiego w Krasnymstawie stała się pretekstem do szerszego omówienia historii zakonu jezuitów i jego działalności na terenie miasta. Opisywanie historii i stanu zachowania meczetów tatarskich w Kruszynianach i Bohonikach było jednocześnie dla autora pracy okazją do zaprezentowania dziejów osadnictwa tatarskiego w Polsce od początku XIV do początku XX w. Magistranci przywołują w pracach przykłady sakralnego budownictwa drewnianego w powiecie dębickim, ukazując niezwykle walory artystyczne obiektów, ich historię, a także podejmując próbę uchwycenia umiejętności i talentu rzeszy bezimiennych rzemieślników. Jest wśród prac niezwykle interesująca analiza kostiumologiczna obrazów z klasztoru Bernardynów w Radecku z II połowy XVIII w., których treścią są cuda św. Antoniego. Poznajemy formę, ornamentykę, kolorystykę strojów ukazanych postaci, a także surowce i materiały, z których je uszyto.

Wśród prac poświęconych kulturze i plastycznej twórczości ludowej znajdujemy omawiającą rozwój kowalstwa na ziemi radomskiej, jednej z tradycyjnych dziedzin sztuki ludowej, czy opisującą bogatą te-

matykę rzeźb ludowych w dawnym powiecie lubartowskim. Są też udana próba szczegółowego opisu stroju ludowego regionu radomskiego, jego bogactwa materiałów, kolorystyki i zdobnictwa oraz poświęcona rzemiosłu artystycznemu i rękodziełu w Polsce inspirującemu poetów, muzyków i malarzy. Jest praca poświęcona twórczości ludowej Warmii i Mazur, zwłaszcza rzeźbie i ceramice. O ogromnej wartości poznawczej tych prac świadczy opracowanie *Tkanina litewska na terenie Polski północno-wschodniej*. Autorkę zauroczyły bogactwo barw, wzorów, oryginalna kompozycja, odmienna od innych, i wysoka technika tkacka. A to stało się inspiracją do zbadania i opracowania tych materiałów po raz pierwszy w języku polskim. Niezwykle interesujące jest także studium *Delfty z Gardzienic* o jednym z unikalnych dzieł sztuki z przełomu renesansu i baroku. Autorka pracy wyraziła swój niepokój: „Bogactwo to jest zamknięte, niedostępne, a kto wie, jakie będą jego przyszłe losy?”. Te holenderskie kompozycje pochodzące z XVII w., zamknięte w ramach pojedynczych płytek ceramicznych, którymi wyłożona jest jedna sala oficyny zespołu pałacowego w Gardzienicach, doczekały się jednak troskliwej opieki konserwatorskiej i odrestaurowania przez obecnego gospodarza obiektu – Europejski Ośrodek Praktyk Teatralnych.

Oddzielną grupę stanowią prace poświęcone drewnianej i murowanej architekturze świeckiej. Poznajemy walory architektoniczne, stan obiektów, funkcjonalność zabytków budownictwa ludowego Lubelszczyzny i wyobraźnię plastyczną autorów obiektów, specyfikę starej architektury drewnianej Otwocka – działalność Andriollego i „świdermajery” a’la Gałczyński², domy tkackie Supraśla, dwory i zespoły pałacowo-parkowe w okolicach Zamościa, architekturę drewnianych leśniczówek w lasach biłgorajskich, a także urokliwe budownictwo pa-

sterskie – malowniczy element krajobrazu bieszczadzkiego.

Ostatnia z omawianych prac magisterskich to jedyna wówczas, w 1984 r., monografia działalności budowlanej Ignacego Łukasiewicza, opis szkół, kościoła i ochronki powstałych z inicjatywy i przy wsparciu finansowym polskiego chemika i znanego wynalazcy. Tym razem o wartości tych budynków świadczył nie tyle ich poziom artystyczny, ile fakt powstania i istnienia w trudnym okresie zaboru austriackiego.

Omówione prace mają ogromną wartość merytoryczną i dokumentacyjną. Powstały pod czujnym i troskliwym okiem doktora Górkę, w dużej mierze z pewnością z zafascynowania studentów wiedzą, pasją i osiągnięciami naukowymi promotora, który uczył ich szacunku dla tradycji i rozbudzał w nich poczucie uzasadnionej dumy z kultury narodowej.

Doktor Jan Górkę był związany z naszym miastem już od 1945 r.³ Po opuszczeniu obozu niemieckiego w Zamościu, po wysiedleniu z rodzinnej miejscowości Mircze w 1943 r. i dwuletniej tułaczce zamieszkał w Lublinie. Tu uzupełnił swoje wykształcenie, kończąc Technikum Budowlane, tu zdobył wykształcenie wyższe na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i tutaj rozpoczął pracę na stanowiskach kierowniczych w przedsiębiorstwach budowlanych. W 1945 r. rozpoczął studia na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, w 1949 r. uzyskał tytuł magistra nauk społeczno-ekonomicznych, a w 1952 r. tytuł magistra prawa. W 1956 r. ukończył studia na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL i otrzymał tytuł magistra historii sztuki. Po złożeniu egzaminu w Komitecie ds. Urbanistyki i Architektury w Warszawie w 1956 r. otrzymał uprawnienia w zakresie prawa budowlanego. Łączył naukę z pracą, m.in. od 1950 do 1962 r. w Lubelskim Przedsiębiorstwie Budownictwa Przemysłowego, za którą otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi.

Od 1 kwietnia 1962 r. pracował w Muzeum Okręgowym w Lublinie w charakterze kierownika organizowanego oddziału budownictwa drewnianego, który był zaczątkiem Muzeum Wsi Lubelskiej. Realizując zadania wynikające z funkcji, współpracował z Pracownią Badania Plastyki Ludowej Instytutu Sztuki PAN, Katedrą Historii Architektury Polskiej Politechniki Krakowskiej i Zakładem Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej. Praca ta pozwoliła doktorowi na prowadzenie intensywnych badań archiwalnych, podejmowanie naukowych opracowań dotyczących osadnictwa i budownictwa ludowego oraz kultury materialnej.

Już w 1959 r. nawiązał współpracę z Katedrą Etnografii i Etnologii Wydziału Humanistycznego UMCS, kiedy to rozpoczął pracę naukową na temat osady *Wojśławice*. 5 września 1967 r. na podstawie przedłożonej pracy *Wojśławice – miasteczko rolnicze Ziemi Chełmskiej* uzyskał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych⁴.

Nie sposób nie wspomnieć osoby promotora tej pracy doktorskiej. Był nim prof. dr Roman Reinfuss, kierownik Katedry Etnografii i Etnologii UMCS. Współpraca z prof. Reinfussem zaowocowała również przygotowaniem założeń organizacyjnych Muzeum Wsi Lubelskiej. To postać wybitna, znakomity uczony, którego pasją była etnografia i której poświęcił się bez reszty. W swojej ogromnej pracowitości nie oddzielał pracy zawodowej od czasu wolnego i pewnie dlatego nie posiadał go; zdarzało się, że przyplącał to zdrowiem. Wszystkie pasje profesora wynikały z Jego zainteresowań zawodowych, naukowych. Złotymi zgłoskami zapisał się w historii naszej Uczelni, o czym należy pamiętać w roku jej jubileuszu. Profesor przyjął propozycję objęcia wspomnianej katedry od 1 września 1957 r. Kierował nią przez dziesięć lat, znosząc trudy i niedogodności podróży z Krakowa, gdzie od 1946 do

1980 r. kierował Pracownią Badania Sztuki Ludowej przy Instytucie Sztuki tamtejszego oddziału PAN, ponadto wykładał na Uniwersytecie Jagiellońskim i w Akademii Sztuk Pięknych. Wymagało to od profesora i władz naszej Uczelni permanentnej konfrontacji z ówczesną machiną biurokratyczną, sztywnymi zarządzeniami i bezlitosnymi uchwałami, stałego przedłużania zatrudnienia profesora i ciągłej wymiany korespondencji ze stosownym ministerstwem⁵. Te niewygody, o których już dzisiaj nie pamiętamy i często nie wyobrażamy sobie, żeby mogłyby zaistnieć, nie zniechęcały, nie zrażały luminarzy nauki, pasjonatów, którzy nade wszystko pragnęli strzec wiedzy i dzielić się nią, poszerzając horyzonty naszego poznania. Traktowali swoją pracę jak posłannictwo, czerpali z jej wykonywania siłę do pokonywania wszelkich trudności.

Doktor Jan Górkę to także człowiek tytanicznej pracy, niezwykle precyzyjny, dokładny i nieustrudzony. Profesor Reinfuss, oceniając rozprawę doktorską, podkreślił wszechstronne wykształcenie jej autora, które zadecydowało o ogromnej rzetelności w przygotowaniu materiału faktograficznego i wzorowo przeprowadzonej jego analizie. Znamienici byli również recenzenci monografii – prof. Józef Burszta, kierownik Katedry Etnografii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz prof. Wiktor Zin, kierownik Katedry Historii Architektury Polskiej Politechniki Krakowskiej. Prof. Burszta podkreślił sumienność, solidność i dokładność autora pracy, a ją samą ocenił jako „[...] oryginalną, wartościową i niezmiernie pracowitą rozprawę o rzadko w naszej literaturze badanym i opisywanym typie osiedla, jakim jest polskie miasteczko rolnicze [...]”. Prof. Zin podkreślił „wielką ścisłość i precyzję doktoranta w odniesieniu do opracowywanych i pokazanych w pracy obiektów” oraz stwierdził, że monografia „jest świetnym przykładem twórczej, ▶

Jan Górak, lata 90. XX w.

kłopotliwej i pracochłonnej «terenowej roboty», a jej autor „jest entuzjastą dawnej architektury, dawnych obyczajów, miłośnikiem przeszłości.” Niektóre partie urzekły wręcz recenzenta formą literacką⁶.

Zainteresowania naukowe doktora Góranka dotyczyły przede wszystkim budownictwa ludowego Lubelszczyzny. Zagadnieniom z nim związanym poświęcił większość swoich opracowań naukowych i popularnonaukowych. W dorobku autorskim pozostawił blisko 70 pozycji, w tym 12 książek⁷. Siedem z nich jest poświęconych właśnie wspomnianemu budownictwu: *Budownictwo drewniane Lubelszczyzny. Stan badań,*

bibliografia, inwentaryzacje (Lublin 1977), *Dawne cerkwie w województwie zamojskim* (Zamość 1984), *Kościół drewniane Zamojszczyzny* (Zamość 1986), *Miasta i miasteczka Zamojszczyzny* (Zamość 1990), *Regionalne formy architektury drewnianej Lubelszczyzny na tle zagadnień osadniczych* (Zamość 1994), *Podcieniowa zabudowa miasteczek Zamojszczyzny* (Zamość 1996), *Kryłów. Forteca przeciw Scytom* (Hrubieszów 2005).

Publikacje doktora Góranka są bogato ilustrowane zdjęciami, doskonałymi rysunkami i mapami wykonanymi w większości przez samego autora, posiadającymi ogromną wartość naukową.

W latach 1967–1968 Jan Górak pełnił funkcję wojewódzkiego konserwatora zabytków w Rzeszowie. Od 1975 r. do przejścia na emeryturę w 1979 r. zajmował się zabytkami Zamościa, również jako wojewódzki konserwator. Byli współpracownicy doktora tak Go wspominają: „Był wspaniałym człowiekiem, znakomitym fachowcem i świetnym szefem. Zawsze życzliwy, pogodny i pełen humoru, rozciągał wokół siebie niebywały urok”⁸. Pod tym urokiem pozostają do dzisiaj również pracownicy naszego Uniwersytetu i studenci Pana doktora.

Doktor Jan Górak był członkiem Związku Kombatanów RP i Byłych Więźniów Politycznych, Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego i Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. W latach 1986–1996 piastował funkcję prezesa lubelskiego oddziału PTL, a w 2005 r. został członkiem honorowym Towarzystwa.

W uznaniu ogromu zasług dla ukazywania, propagowania wartości architektonicznych, historycznych, etnograficznych i estetycznych polskiej kultury ludowej został wyróżniony wieloma odznaczeniami: Srebrnym Krzyżem Zasługi, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, „Za Udział w Wojnie Obronnej 1939”, medalem pamiątkowym 30-lecia Wyzwolenia Powiatu Hrubieszowskiego, Nagrodą im. Oskara Kolberga, a także odznaką Zasłużony Działacz Kultury, złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”, Złotą Odznaką Krajoznawczą, odznaką „Za Zasługi dla Województwa Zamojskiego”. W roku 2001 otrzymał tytuł Weterana Walk o Niepodległość i awans na podporucznika.

Za niespełna rok, 25 września 2014 r., jeszcze w dniach jubileuszu 70-lecia Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej minie 100. rocznica urodzin doktora Jana Góranka.

Alicja Wydra
Archiwum UMCS

1. Archiwum UMCS, Akta przewodu doktorskiego mgr. Jana Góranka, sygn. H 76/3.

2. Eklektyczną, zabytkową architekturę drewnianych willi w Otwocku stworzył Michał Elwiro Andriolli; styl ten jest nazywany jego imieniem. Bardziej znane jest jednak określenie K. I. Gałczyńskiego „świdermajer”, uwiecznione w wierszu *Wycieczka do Świdra* jako parafraza nazwy stylu biedermeier.

3. Życiorys Jana Góranka, Archiwum UMCS, Akta przewodu doktorskiego, dz. cyt.

4. Dyplom uzyskania stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych nadany uchwałą Rady Wydziału Humanistycznego UMCS, tamże.

5. Archiwum UMCS, Akta osobowe prof. dr. Romana Reinfussa, sygn. K 3073.

6. Recenzje rozprawy doktorskiej mgr. Jana Góranka pióra prof. prof. Józefa Burszty i Wiktora Zina. Akta przewodu doktorskiego, dz. cyt.

7. E. Fryś-Pietraszkowa, J. Petera-Góranka, *Jan Góranka (1914–2005)*, „Biuletyn Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego” 2010, nr 1–4, s. 31; K. Czubara, *Wspomnienie o Janie Góranku*, „Tygodnik Zamojski” 2005, nr 44.

8. K. Czubara, dz. cyt.